

*Prikaz***O jugoistoku Europe – na njemačkom***Uvod*

Uz uporabu pojma Balkan su u zapadnim krugovima vezana uglavnom negativna određenja. Ratove u posljednjem desetljeću u bivšoj Jugoslaviji u Njemačkoj se često nazivalo "balkanski" ("Balkan-Krieg"), što u pojmovnom i dijelom u sadržajnom smislu, podsjeća na Prvi i Drugi balkanski rat s početka 20. stoljeća. Isto tako, Balkan se u medijima uglavnom nazivao "balkanskim buretom baruta" ("Balkanpulverfass"). Zahvaljujući ratnoj stvarnosti i medijima, Balkan je postao sinonim za krvoproliće, "građanski rat", razaranja, izbjeglice, siromaštvo, isključivost, mržnju, dok se bivša Jugoslavija doživljavala uglavnom pozitivno te je prevladavalo čuđenje zbog čega su se odjednom sukobili narodi koji su desetljećima živjeli u miru. Pozitivan odnos prema Jugoslaviji imao se zahvaliti, među inim, stotinama tisuća ljudi koji se godinama nalaze "na privremenom radu" u Njemačkoj i milijunima Nijemaca koji su se na Jadranu uvjerali u ljepote zemlje i gostoljubivost domaćina. Treći bitan faktor tog pozitivnog stava je jugoslaven-ska varijanta komunizma koja se razlikovala od sovjetskog tipa i koju su njemački lijevi intelektualci promatrali sa simpatijama i nazivali "trećim putem". Također ne može se zaobići, kad je o pozitivnom stavu riječ, ni antifašistički pokret pod vodstvom Josipa Broza Tita, njegovo razilaženje sa Staljinom 1948. i kasniji doprinos otvaranju Jugoslavije i njezinoj, odnosno njegovoj ulozi u pokretu nesvrstanih.

Devedesetih godina, izbijanjem rata, u medijima su bile očigledne prije svega ratne posljedice, ali do njegovih uzroka dopiralo se teško. Uzroci su se procjenjivali različito – ovisno iz kojeg su političkog bloka/stranke dolazile, odnosno jesu li dolazile iz lijeve ili konzervativne intelektualne elite. S tim je u uskoj vezi bila i procjena uzroka raspada Jugoslavije.

Dok se za jedne Jugoslavija raspala zbog "građanskog rata" uzrokovano različitostima u nacionalnom, religioznom i kulturološkom smislu, drugi su uzroke vidjeli u hrvatskom i slovenskom "separatizmu" treći u prera-
nom priznanju tih zemalja za što se izravno optuživao i prozivao tadašnji ministar vanjskih poslova Njemačke Hans-Dietrich Genscher. Oni najma-
lobrojniji dovodili su u vezu raspad Jugoslavije s urušavanjem komunistič-
kog bloka uopće i istrošenošću komunističke ideje koja je donijela ekonom-
sku propast i gospodarski kaos zemljama koje su je prihvatile. A bilo je i
onih autora koji su analizirali odnose u Jugoslaviji i Srbiju, još od stvar-
nja jugo-monarhije, promatrali kao hegemonu koji je i hrvatski i druge
narode onemogućavao u ostvarivanju nacionalnih i ekonomskih interesa,

a istom su i komunistički sustav te Titov režim ocjenjivali krajnje negativno.

Nije pretjerano ustvrditi, bez obzira na višegodišnja gotovo svakodnevna izvješća i reportaže njemačkih medija o ratu da prosječnom njemačkom građaninu ni danas još puno toga nije jasno. Istina, na televizijskim kanalima – onima koji se financiraju iz pretplate – bilo je vrlo vrijednih pokušaja da se objasne uzroci sukoba, uđe u "dubinu problema", a neke od dokumentarnih reportaža zaslužuju puno laskaviji naziv od "pokušaja" i mogu se označiti kao objektivne. U takvima se, u pravilu, kretalo ab ovo, od srednjega vijeka, Osmanlijskoga carstva i Habsburgovaca, pa sve do pojave i uspona sada već bivšega jugoslavenskog predsjednika Miloševića. No takvi su "pokušaji" došli vrlo kasno, tek tada kad je već trajao rat na Kosovu ili još kasnije, kad je NATO izvodio zračne udare po Jugoslaviji.

S literaturom je, dakako, bilo još teže. Često je potrebna čitava godina ili dulje, da izađe knjiga. Stoga nije čudno kako su se tek posljednjih godina pojavile relevantne knjige i priručnici s radovima znanstvenika koji studiozno i analitički obrađuju zbivanja i probleme na Balkanu i široj regiji europskoga jugoistoka, orući pritom duboke brazde po prošlosti i predmnijevajući da se pomoću nje može objasniti i razumjeti sadašnjost.

“Der Jugoslawien-Krieg”

Naslov: “Der Jugoslawien-Krieg”

Priredila: Dr. Dunja Melčić

Nakladnik: Westdeutscher Verlag Wiesbaden

Godina izdanja: 1999. (590 stranica, veliki format)

Cijena: 78 DEM

U nakladi Westdeutscher Verlags iz Wiesbadena izašao je 1999. godine priručnik “Der Jugoslawien-Krieg” u kojem se na gotovo 600 stranica govori o uzrocima, tijeku i posljedicama rata/ratova u bivšoj Jugoslaviji. No prije toga se daje uvid u višestoljetnu povijest na prostorima od kojih će 1918. nastati Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Knjiga se sastoji od 35 studija, analiza i prikaza 41 autora iz Njemačke, Austrije, Francuske, Velike Britanije, SAD te iz zemalja nastalih raspadom Jugoslavije, a među autorima je i desetak hrvatskih. Taj je priručnik rezultat zajedničkog projekta dr. Dunje Melčić i centra Palais Jalta (Ost—Westeuropäisches Kultur- und Studienzentrum) iz Frankfurta na Majni, na čiju je inicijativu knjiga nastala, a financiralo ju je niz ustanova iz njemačke Savezne zemlje Hessen, među inim Ministarstvo za znanost i umjetnost te dvije zaklade: za kulturu – od Deutsche Bank (Die Kulturstiftung der Deutschen Bank) i Heinrich Böll Stiftung.

Ni u jednoj od – na njemačkom dosad – objavljenih knjiga o složenoj južnoslavenskoj problematici ne stječe se tako kompleksan uvid u uzroke, tijek i posljedice ratova na području bivše Jugoslavije u posljednjem desetljeću kao što je to slučaj s priručnikom "Der Jugoslawien-Krieg" – "Rat u Jugoslaviji". Takvom uvidu svakako pridonosi metoda za koju se opredijelila hrvatska filozofkinja i publicistkinja iz Frankfurta na Majni dr. Dunja Melčić, koja je priredila tu knjigu. Podijelila ju je u pet cjelina: "Povijesna pozadina", "Identitet, ideologija i kultura", "Rat", "Posljedice", "Naknadne primjedbe i dodaci". U knjizi je i 38 tabelarnih i sedam kartografskih prikaza.

U prvom poglavlju na oko 230 stranica obrađuje se "pojedinačna povijesna situacija" kasnijih jugoslavenskih republika i pokrajina i to od srednjeg vijeka do 20. stoljeća, potom i zajednički "boravak" u Titovoj socijalističkoj Jugoslaviji te kraj toga razdoblja. Na kraju prve cjeline saznaje se o razvoju i propasti ideje ujedinjenja južnih Slavena.

U drugom poglavlju zadire se u svu različitost identiteta, ideologije i kultura nastalih na području bivše Jugoslavije. Sznaje se, među ostalim, o nastajanju religijskih zajednica: katoličke, pravoslavne, islamske i židovske te o formiranju crkvi ovih konfesija među kojima nije bilo ekumenskih susreta sve do 1968. A i nakon toga, kako se kaže u knjizi, kontakti nisu bili prečesti. U posljednjem desetljeću, uz opterećenja još iz Drugog svjetskog rata, nadošla su u crkvenim krugovima i nova zbog različitih tumačenja uzroka novoga rata. U ovom se poglavlju bavi i nacionalnim mitologijama, medijima i propagandom, kao i funkcionaliziranjem medija u svrhu odgovarajuće ideje ili demagogije.

U početku trećeg poglavlja naslovljenog "Rat" polazi se od 1987. i tada još srbijanskog predsjednika Slobodana Miloševića čiji je život – kako je zapisao jedan od autora – najuže povezan s raspadom Jugoslavije. Srpski ratni ciljevi, migracije, etničko čišćenje, bošnjačko-hrvatski "rat u ratu" i hrvatski ciljevi u Bosni i Hercegovini, Washingtonski i Daytonski sporazum, politički razvoj u Hrvatskoj od 1990. do 1997. i napokon različit pristup velikih sila prema Balkanu – to su teme koje susrećemo u tom poglavlju. Za iščitavanje tog trećeg poglavlja, ali i cijele knjige, "formulu" u uvodnoj riječi daje Dunja Melčić: *U središtu priručnika su ratovi – ili bolje rečeno – rat Slobodana Miloševića i njegovog režima, koji se odvijao u više etapa. 'Borbe bez oružja' iz prve faze (M. Rüb) pretvorile su se uskoro u ratove državne armije protiv vlastitih građana.* (str. 12)

U pretposljednem poglavlju govori se posljedicama ratnih zbivanja, kako na unutaršnjem, tako i na međunarodnom planu novih država. Na unutaršnjem planu, u pet novonastalih država, prate se posljedice po ljudske živote, kao i na gospodarstvo svake zemlje, a na vanjskom planu razmatraju se uloga i procesi u međunarodnoj zajednici. Među inim, obrađuje se razvoj reakcije međunarodne zajednice na pojavu sukoba – od Slovenije – kada se on još tumačio kao unutarnja stvar Jugoslavije, preko Hrvatske, kada su

snage UN-a svojim dolaskom zacementirale stanje i od svoga mirovnog plana ništa nisu ostvarile – što se tumači međunarodnom političkom nevoljkošću, te do Bosne i Hercegovine kada je prvi put progovorilo međunarodno oružje, a u Daytonu ugovoreni mir očuvan “robusnim” tj. teško naoružanim međunarodnim snagama.

U posljednjoj cjelini dolazi se do Kosova i zračne intervencije NATO-a poduzete protiv Jugoslavije, kao i do dilema i pitanja predstavlja li taj slučaj podlogu i za buduće međunarodne intervencije bez mandata Ujedinjenih naroda. Naslov zadnjeg ulomka u tom poglavlju je: “Od Kosova do Kosova: kronika krize i rata”. U njemu se kronološkim redom navodi bujanje srbijansko-kosovske krize od 1986. do 1999.

Moralo je, također u uvodu navodi Dunja Melčić stav jednog od autora knjige (J. Rupnik), *doći do četvrtog rata (rata na Kosovu), dok svjetska javnost nije spoznala... da se regija ne može smiriti distanciranim neutralnim ponašanjem*. To je zapravo i temeljni prigovor priređivačice ove knjige, upućen na adresu međunarodnih “faktora”. Dunja Melčić im je predbacila i neznanje ili nedovoljno poznavanje, kao i predrasude prema regiji (str. 11). Stoga je – kako sama obrazlaže – ponukana time ponudila taj priručnik. Bez obzira na neujednačenost pojedinih priloga u njemu, primjerice kad je riječ o ratnim posljedicama ili pak na još mnoge nedostupne podatke bitne za relevantne zaključke, priručnik je nezaobilazno štivo i dosad najtemeljitiiji znanstveni poduhvat u SRNJ koji daje i najviše odgovora na pitanje zašto je i kako uopće nastala Jugoslavija, što joj je prethodilo, zbog čega se raspala i kakve su posljedice raspada. No, kritičar uglednog dnevnika *Frankfurter Allgemeine Zeitung*a, hvaleći s jedne strane metodu i temeljitost i količinu podataka koje nudi knjiga, ocjenjujući je kao mudru i dajući joj niz drugih pozitivnih ocjena, prigovorio je kako je preuranjeno za zaključke o uzrocima raspada Jugoslavije sve dok se činjenično ne utvrdi jesu li se Slobodan Milošević i Franjo Tuđman dogovarali o podjeli Bosne i Hercegovine.

Među autorima u ovom priručniku nalaze se Ivo Banac, Dalibor Brozović, Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, Igor Graovac, Mirjana Kasapović, Dunja Melčić, Radoslav Katičić, Tarik Kulenović, Ivo Žanić, Ozren Žunec, nadalje tu su Dimitrije Boarov, Sima Ćirković, Ivan Čolović, Latinka Perović, Peter Vodopivec, Shkelzen Maliqi, zatim Marc Almond, Alida Bremer, Thomas Bremer, Janusz Bugajski, Karl Kaser, George Kenney, Viktor Meyer, Matthias Rüb, Joschka Schmierer, Ludwig Steindorf, Mathias Wetter i drugi.

“Südosteuropa”

Naslov: “Südosteuropa – ein Handbuch”

Priredivači: dr. Magarditsch Hatschikjan, dr. Stefan Troebst

Nakladnik: C. H. Beck, München

Godina izdanja: 1999. (570 stranica, veliki format)

Cijena: 78 DEM

Uz dr. M. Hatschikjana, suizdavač priručnika “Südosteuropa” je dr. Stefan Troebst. Magarditsch Hatschikjan je 1999./2000. kao povjesničar gostovao na kölnskom sveučilištu, a inače je znanstveni suradnik u Zakladi Konrad Adenauer u Bonnu, dok je Stefan Troebst znanstvenik i redovni predavač na Sveučilištu u Leipzigu. Njihov priručnik ima 570 stranica, sadrži analize 21 znanstvenika o društvima, gospodarstvima, politici i kulturama na europskom jugoistoku, a tiskan je u nakladi C. H. Beck München.

Zanimljivo je da su priredivači knjige namjerno uporabili pojam “Südosteuropa” – dakle, Jugoistočna Europa, a ne Balkan, kako se to u njemačkim znanstvenim krugovima i medijima često čini. Zbog čega su se opredijelili za takav naslov, pojasnio je u interviewu za radiostanicu WDR dr. Hatschikjan: “Odabrali smo takav naslov jer obrađujemo cijelu jugoistočnu Europu, što je širi pojam, umjesto Balkana, što je pak uže područje. Postoji i drugi razlog, a taj je što se pojam Balkan ovdje, na zapadu, upotrebljuje pejorativno, u gotovo ponižavajućem smislu, a takav način ne bismo željeli podupirati. Činjenica je da ljudi još uvijek imaju predodžbu Balkana, a manje znaju o jugoistočnoj Europi. No, smatram da je zadatak razjasniti tu razliku. Uostalom, pojam jugoistočna Europa sadrži i pojam Europa i to također nije bilo nebitno.”

No, koje sve zemlje spadaju u europski jugoistok? Jesu li tu i Rumunjska, Moldova i Mađarska? Priredivači knjige odgovaraju potvrdno ne nječući pritom da se te zemlje istom mogu ubrojiti i u druge regije. U predgovoru dr. Hatschikjan razmatra i druge dileme:

“Gdje protječe južna granica Europe? Kroz Sredozemno more, kroz Cipar, kroz Jeruzalem ili čak kroz Marseille? S ove ili one strane Istanbula? S koje strane Kavkaza? Ipak, najspornija je njena istočna granica. Doduše, većinom se smatra da je ona na Uralu, ali tu ne može biti govora o razgraničenju niti u geografskom, niti u povijesno-političkom smislu. Ural nije prirodna granica, a unošenjem područja iza njega u rusku zajednicu država je u političko-administrativnom smislu dovelo do sanjarenja da se Europa rastegnula do Vladivostoka” (str. 2).

Taj znanstvenik apelira i na mnoge političke i znanstvene europske umove da prestanu pod Europom poimati samo ono što je njezin, uvjetno rečeno, zapad, odnosno da ne smatraju pod Europom samo one zemlje koje su se udružile u Uniju. U uvodu izlaže i svoje poglede o “srastanju” konti-

nenta: *Tko kao mjeru uzima odgovarajuću društvenu formaciju, zatvoreni sustav vrijednosti ili kulturni razvoj čvrstih obrisa, taj povlači crte razdvajanja i naginje tomu da Europu definira kao usku, statičnu i isključivu tvorvinu. Takvi modeli nužno vode podcjenjivanju, podjeli, isključivanju. Tko nasuprot tomu polazi od ravnopravnosti postojećih kulturnih tradicija u Europi svojstvenih njenim narodima, promatrat će Europu kao sveobuhvatni, dinamički, otvoreni proces, u čija sastavna strukturna obilježja spadaju različiti pravci razvoja. Sudeći prema tomu, povezujući elementi bili su i jesu značajniji od razdvajajućih i jedinstvo Europe se ovdje ne smatra kao uniformiranost, niti se toj uniformiranosti teži, nego se Europa shvaća kao sinonim za zajedničku pripadnost i postupno srastanje.* (str. 6)

Priručnik "Südosteuropa" podijeljen je u pet poglavlja: "Strukturni okviri i povijesno naslijeđe", "Ljudi i društva", "Države i politika", "Gospodarstvo", "Kultura". U knjizi je i niz usporednih tabelarnih prikaza. U onima o gospodarstvu primijetni su zajednički problemi: deset zemalja Jugoistočne Europe imale su 1997. negativni saldo u razmjeni sa svijetom. U tome je s deficitom od gotovo 5 milijardi dolara prednjačila Hrvatska. Slijedile su je Rumunjska, Jugoslavija i Mađarska s minusom između dvije i tri milijarde dolara. No iste su godine Rumunjska i Mađarska daleko prednjačile po stranim ulaganjima znatno većim od milijardu dolara, dok je Hrvatska po tomu bila među posljednjima s nepunih 200 tisuća dolara, a od nje su bile lošije samo Moldavija, Makedonija i Albanija s manje od 64 tisuće dolara stranoga uloženog kapitala. Sve zemlje, osim Makedonije, imale su problema s državnim proračunom, naime trošile su više no što su imale, što ih je natjeralo na zaduživanje u inozemstvu te se gotovo u pravilu kod svih zemalja od 1991. do 1997. može pratiti porast dugovanja. Tako su najveći dužnici '97. bile Mađarska s 24,5 milijarde dolara, Jugoslavija s 12, Rumunjska s 9,3, Bugarska s 10,1, Hrvatska sa 6,7 i Slovenija sa 4,2 milijarde dolara.

Priređivačima knjige nije bila namjera prikazati samo "beskrajnu" raznolikost u regiji, nego i pružiti različita gledišta o istim pitanjima pa tako knjiga može predstavljati, pogotovo kad je u pitanju raspad Jugoslavije, temelj za daljnju raspravu, tim više što, kako je rekao predstavljatelj knjige u Kölnu, "na Balkanu ni povijest ni geografija nisu okončane", aludirajući time na promjene koje bi se još mogle očekivati. Priručnik predstavlja i "pionirski pothvat" u smislu afirmacije i pojma "Jugoistočna Europa" i same regije. Upitan o izgledima za budućnost toga čitava područja, dr. Hantschikjan je za WDR dao i sljedeću izjavu: "Izgledi su, općenito govoreći, naravno lošiji negoli u srednje- i istočnoeuropskim zemljama jer se privredni, politički i sigurnosno-politički razvitak ocijenjuje nesigurnijim, nestabilnijim i to je zaista i činjenično tako u odnosu na srednju i istočnu Europu. S druge strane, kratkoročna prednost europskog jugoistoka je to što Europska unija brine da to područje ponovo postane mirno. Hoće li to zadugo potrajati, ta prednost, u to sumnjam, jer nema znakova da Unija na tomu

vrlo ciljano radi da čitavoj regiji da perspektivu. Uostalom, Europska unija ne namjerava dati perspektivu regiji u cjelini, već – konačno – pregovara uvijek na bilateralnoj osnovi. To za pojedine zemlje znači da među njima tada nastaje konkurencija i da nastoje ispuniti uvjete koje im postavlja Unija za integriranje u svoje redove. Ali, u budućnosti to sigurno znači da će se u okviru Stabilizacijskog pakta poticati pojedinačne projekte, odobravati novac za njih, davati poticajne mjere, podupirati inicijative. Hoće li sve to voditi prema integraciji u Uniju, to još ne mogu reći. Zasad sam pesimističan.”

Znanstvenici iz Njemačke, SAD, Nizozemske, Austrije, Bugarske i Makedonije koje susrećemo u knjizi su: Franz-Lothar Altmann, Thomas Bremer, Marie-Janine Calic, Richard Crampton, Rumen Daslavkov, Vladimir Gligorov, Magarditsch Hatschikjan, Wolfgang Höpken, Edgar Hösch, Marvin Jackson, Karl Kaser, Herbert Küpper, Reinhard Lauer, Rossen Milev, Wolfgang Mitter, Bruno Schönfelder, Gerhardt Seewann, Klaus Steinke, Stefan Stuch, Holm Sundhausen i Stefan Troebst.

“Serbiens Weg in den Krieg”

Naslov: “Serbiens Weg in den Krieg”

Priredivači: Dr. Thomas Bremer, dr. Nbojša Popov i dr. Heinz-Günther Stobbe

Nakladnik: Berlin Verlag

Godina izdanja: 1998. (526 stranica, veliki format)

Cijena: 99 DEM

U nakladi Berlin Verlaga objavljen je 1998. priručnik “Serbiens Weg in den Krieg” – “Srpski put u rat”. Tiskanje je financijski poduprla zaklada Heinrich Böll iz Kölna. Prethodno je, uz potporu više njemačkih ustanova i udruga, u Siegen (1996.) održan simpozij pod istim naslovom, a izlaganja su sabrana u knjigu, objavljenu najprije na srpskom, a zatim na njemačkom, uz skraćivanje nekih tekstova. Autori tih studija, istraživanja, prikaza i osvrtu su većinom pripadnici “Beogradskog kruga”. Među njima su Vesna Pešić, Nbojša Popov, Sreten Vujović, Bojana Šušak, Latinka Perović, Radmila Radić, Olga Zirojević i drugi. Radi se o skupini neovisnih intelektualaca, pretežito sociologa, povjesničara, politologa i novinara, koji su na prijedlog *Novog srpskog foruma – pokreta za demokraciju*, istražili niz tema. Beogradskom Forumu je, uz ostalo, bio cilj potaknuti širu javnu raspravu u Jugoslaviji.

Ukupno 25 autora u 23 teksta u priručniku “Serbiens Weg in den Krieg” na više od 500 stranica analiziraju i sagledavaju što je sve Srbiju “gurnulo”

u rat: od mita o kosovskom boju, Memoranduma SANU, bujanja nacionalizma i u tom smislu "uprezanja" i instrumentaliziranja medija, preko uloge crkve, kulturnih krugova i dakako samog Miloševićevog režima. Knjiga je podijeljena na šest poglavlja: "Raspad Jugoslavije i put u rat", "Povijesna opterećenja", "Nacionaliziranje na društvenim razinama", "Medijski rat", "Politička mobilizacija", "Dodatna tumačenja i pojašnjenja", dok podnaslov knjige glasi "Kolektivno sjećanje, nacionalno formiranje i ideološko podešavanje".

Čak da u prvom poglavlju Vesna Pešić izrijeком ne kaže kako je rat u bivšoj Jugoslaviji započelo političko vodstvo Srbije radi promjene međurepubličkih granica i stvaranja srpske nacionalne države, to se može zaključiti iz ukupne materije u knjizi. U njoj se autori u velikoj mjeri kritički sučeljavaju sa zbivanjima u bivšoj Jugoslaviji, ali prije svega s onima u Srbiji, s tim da je težište na događajima i stanju između 1986., kada je objavljen Memorandum SANU, pa do 1995.

Memorandum je, ocjenjuje se u knjizi, iako pisan perom akademika, dobrim dijelom proturječan i nekonzistentni dokument koji obiluje paušalnim ocjenama i optužbama drugih jugoslavenskih republika i naroda, navodno krivih za iskorištavanje Srbije i diskriminiranje Srba, a koje se onda pozvalo na ujedinjenje i stvaranje nacionalne države. Tekst Memoranduma je, navodi se dalje, poslužio kao ideološka potka za mitinge nazvane "dogadanjem naroda", za njegovu homogenizaciju i takozvanu "antibirokratsku revoluciju", odnosno smjenu vojvodanske i crnogorske vlasti, ukidanje autonomije objema pokrajinama i napokon za širenje isključivosti i mržnje te za ratne pokliče. Akademici su pritom – proizlazi dalje iz teksta Olivera Milosavljević – zlorabili znanost te kao intelektualna elita davali jednodušnu potporu političkom vodstvu Srbije sve do ožujka 1993., a srpskom narodu određivali ideologijske smjernice. Pritom su narod veličali, čak i riječ NAROD pisali velikim slovima, svoje ideje proglašavali njegovima, a izdajničkim proglašavali svako drukčije mišljenje.

Aleksandar Nenadović i Rade Veljanović analizirali su "poluge" koje su poslužile akademikima pri proizvodnji jednoumlja, a koje su dakako poslužile vlastima. Bile su to prije svega najutjecajniji dnevni list "Politika", a od elektronskih medija Radio-televizija Srbije. U stopu su ih, pišu autori, slijedili tjednik "NIN" i dnevnik "Politika ekspres". Mobiliziranju masa također je, navodi Zoran Marković, poslužio senzacionalizam ilustriranog tiska. Uz to, uveden je i skupi satelitski program, namijenjen, saznaje se iz teksta Vojina Dimitrijevića, propagandi i zgušnjavanju srpske dijaspore. Mediji su uporno objavljivali pseudo-objektivne, huškačke i patetične tekstove, proizvodili mitove, a posebno se takva tendencija zamjećuje krajem osamdesetih, od proslave 600. obljetnice kosovske bitke. Aleksandar Nenadović u tekstu duhovito primjećuje: "Dan prije ove proslave, 27. 6. 1989., 'Politika' je pred čitateljima osvanula s većim slovima nego kad je strani tisak svojedobno javnosti obznanio izbijanje Drugoga savjetskog rata".

Autorica Oglia Zirojević analizira nastajanje, narastanje, uporabu i zlorabu kosovskog mita kroz 600 godina. O kosovskom boju, piše Oglia Zirojević, jedino je činjenično poznato kada i gdje se odigrao, tko se protiv koga borio, i da su glavni protivnici Lazar i Murat tragično završili. Njegova dva naknadno nadograđena elementa, junaštvo i izdaja, u posljednjih će 100 godina uvijek iznova bivati zlorabljena u dnevno-političke svrhe, navodi autorica, s tim da je izdaja pripisana Vuku Brankoviću, pa je tako i Nizozemac, naš politički suvremenik Van den Broek, u suvremenom srpskom tisku prozvan – Branković Vuk. Mitski elementi naći će se i u suvremenom srpskom spisateljstvu, pjesništvu, kazališnoj i filmskoj proizvodnji; Slobodan Milošević postat će *novi mitski heroj*, a, zaključuje Olga Zirojević, *u ratu u BiH naši neprijatelji nisu bosanski Muslimani nego Turci, tj. naši mitski neprijatelji*.

Pitanje Kosova dotiče se i u mnogim drugim tekstovima s raznih aspekata.

U priručniku se analizira i uloga i držanje Srpske pravoslavne crkve, beogradskog sveučilišta, opozicije, udruženja književnika, alternativnih skupina, međunarodne zajednice, Socijalističke partije Srbije – kako u ratno predvečerje, tako i za vrijeme rata – od Slovenije, preko Hrvatske, do Bosne i Hercegovine. Pod lupom su i nacija, nacionalizam, “nacionaliziranje svakodnevnog života”, analiziraju se srpske stare i nove traume, razmatra nerazjašnjen broj žrtava Drugog svjetskog rata, što, da je možda na vrijeme učinjeno, ne bi vodilo novom ratu, zaključuje Srđan Bogosavljević. *Budući da se stalno odgađala istinska analiza ratnih žrtava i njihovo popisivanje te da... nije dolazilo do identifikacije krivaca... niti su započinjala suđenja, stvoren je prostor za manipulacije i pretjerivanja. Konačno, neće se puno pretjerati, ako se na osnovi toga sadašnji sukob promatra kao nastavak onog rata između 1941. i 1945. Osveta za zločine počinjene u Drugom svjetskom ratu i strah od novoga genocida, bez obzira da li taj strah bio opravdan ili ne, značajni su poticaji za mobilizirane mase da ponovo pođu u rat, premda ti poticaji nisu glavni motiv za njega* (str. 63), piše Bogosavljević.

Sukobi oko jugoslavenskog Ustava iz 1974., kada su republike označene kao države, a dvije pokrajine kao autonomne, nadalje privredni sustav prožet osjećajem svake republike da ih druge iskorištavaju, zatim raspad bivše jugo-državne zajednice i preobražavanje JNA u srpsku vojsku, o svemu se tomu u knjizi “Serbiens Weg in den Krieg” – “Srbijanski put u rat” mogu naći gledišta, analize i prosudbe, s kojima se, dakako, neće i ne mora uvijek složiti, ali će se dobiti izvrstan uvid i dokaz da je u Srbiji bilo i onih koji drugačije misle od službene vlasti, onih koji o njoj kritički prosuđuju i smatraju je odgovornom za proizvodnju nacionalizma i rata, izlažući se pritom da budu etiketirani kao izdajice ili još težim posljedicama.

U cjelini se nameće sljedeći zaključak: na svom putu u rat vladajući je režim u Srbiji instrumentalizirao sve i sva – od vojske preko medija do sve-

učilišta i kulturnih ustanova – te odstranio sve koji su mu smetali, uključujući i neistomišljenike u svojim redovima, a kao rezultat svega, umjesto Miloševićevog početnog obećanog boljeg života, sreće i blagostanja, narod je gurnut u bijedu, njegova svijest katkad u srednji vijek – katkad u Drugi svjetski rat, a Srbija u izolaciju. ...*Društvo se nalazi u stanju anemije. To je više nego poraz određene politike, režima ili pak nacionalnog sljepila. To je povijesni poraz*, zaključuje Latinka Perović u posljednjem poglavlju.

U knjizi *Serbiens Wg in den Krieg* podrobno se odgovara na pitanja “što i kako”, no stječe se dojam da je u njoj premalo odgovora na pitanje “zašto” – zbog čega je srpskom političkom vodstvu trebao rat: je li posrijedi samo zaslijepljenost idejom stvaranja nacionalne države ili je u pozadini još drugih faktora i “računica”. U svakom slučaju, može se složiti s Thomasom Bremerom i Heinz-Güntherom Stobbeom (dva od tri priređivača) kako je ta knjiga, među ostalim, pokazatelj građanske hrabrosti autora i kako su s njom usred rata učinili prvi korak u mir; ali, zaključili su Bremer i Stobbe, *srbijski put u mir će biti mnogo dulji i trnovitiji negoli put u rat* (str. 11).

Marijana Koritnik